

2. Николаева И. С. Психологические особенности конструктивной агрессивности личности в раннем юношеском возрасте. *Проблемы общей та педагогической психологии: Зб. наук. праць Ін. психол. ім. Г. С. Костюка*. 2001. Т. 3. Ч. 6. С. 23–25.

3. Рогов Е. И. Настольная книга практического психолога: Учеб. Пособие. *Гуманит. изд. центр ВЛАДО С*. 2000. 237 с.

4. Сидоренко О.Б. Практикум з вікової та педагогічної психології : навчальний посібник для студентів подвійних спеціальностей з психологією. *НПУ імені М.П. Драгоманова*. 2018. 262 с.

5. Федоренко А.Ф. Психологические особенности взаимосвязи ценностно-смыслового развития студенческой молодежи с возрастными та социальными кризисами. *Научный часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки*. 2016. Вип. 4. С. 133-139.

6. Santos D., Briñol P., Petty RE., Gandarillas B., Mateos R. Trait aggressiveness predicting aggressive behavior: The moderating role of meta-cognitive certainty. *Aggress Behav.* 2019 May; 45(3):255-264. DOI: 10.1002/ab.21815

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-041-4-8>

П'ЯТИФАКТОРНА МОДЕЛЬ ОСОБИСТОСТІ

Юсіфова А. А.

магістр психології,

практичний психолог

КЗ «Херсонський фаховий коледж музичного мистецтва»

Херсонської обласної ради

м. Херсон, Україна

Існують різноманітні погляди на розуміння особистості. Багато теорій відповідають структурному підходу при відсутності узгодженості поглядів щодо визначальних складових структури особистості.

Особистість – це індивід «із соціально зумовленою системою вищих психічних якостей, що визначається залученістю людини до конкретних суспільних, культурних, історичних відносин... Особистість опосередковує та визначає рівень взаємозв'язків індивіда з суспільним та природним середовищем» [15, с. 101]. Вагому роль у формуванні

особистісних зв'язків відіграє чинник індивідуальності як «поєднання психологічних особливостей людини, що утворюють її своєрідність, відмінність від інших людей» [15, с. 102].

У наукових концепціях можна простежити загальні тенденції та певні розбіжності. Психоаналітичний напрям зосереджує увагу на свідомому та несвідомому аспектах (З. Фрейд, К.Г. Юнг). Це перегукується з позицією Г. С. Костюка, К.К. Платонова та ін. (при наявності відмінності розуміння «свідомого– несвідомого»). Біхевіористи відстоюють значущість поведінкової складової, що деякою мірою перегукується з діяльнісним виміром особистості. Багато уваги приділяли ціннісній складовій особистості У. Джеймс, Е. Шпрангер, А. Маслоу, В. Франкл та ін. Морально-ціннісний аспект представлений також у теоріях Б.Г. Ананьєва, Г. С. Костюка, К.К. Платонова та ін.

Г. Олпорт вважає особистість відкритою системою, розуміючи її як динамічну організацію особливих мотиваційних систем, звичок, установок і особистісних рис індивіда, які визначають унікальність його взаємодії з середовищем, передусім соціальним [11, с. 60-63].

Г. Айзенк і Р.Б. Кеттелл запропонували для визначення істотних структурних елементів особистості застосувати факторний аналіз: 16-факторна модель особистості, яка пояснює поведінкові прояви індивідууму з позицій 16 біполярних факторів, та трифакторна модель.

Логічним продовженням трифакторної теорії особистості є п'ятифакторна модель особистості, або «велика п'ятірка» (якій присвятили свої праці Л.Р. Голдберг, О.Т. Джон, Р. МакКрей і П. Коста; яку докладно обґрунтовано Л.Р. Голдбергом, Н. Такемото, А. Комреєм, Дж. Вігінсом на симпозиумі з факторних досліджень особистості (Гонолулу, 1980) [2, с. 76], або OCEAN (Openness to experience – відкритість до досвіду; Conscientiousness – сумлінність; Extraversion – екстраверсія; Agreeableness – гармонійність у відносинах; Neuroticism – нейротизм).

В останні два десятиріччя ХХ ст. популярність цього підходу зростає настільки, що Дж.М. Дігман і Дж. Уїгінс побачили у ній основу для поєднання різних теорій і дослідницьких даних, а також створення єдиної науки про особистість [7, с. 101].

Вік досягнення стабільності рис «великої п'ятірки» приблизно 30-річний [16, с. 6], але дослідження свідчать про те, що у дітей наявні риси «великої п'ятірки» (за результатами факторного аналізу порівняння даних дитячих особистісних опитувальників і чинників п'ятифакторної моделі) [9].

Розуміння особистості як відкритої системи є результатом історичного розвитку. У ХХ ст. у соціальній теорії К. Поппера («Відкрите суспільство

і його вороги») з'явився термін «відкритість» як політична та соціальна характеристика. Відкрите суспільство «звільнює критичні здібності людини» [13, с. 61]. Ця ідея поступово розповсюдилася і на особистість, що як структурно– системне утворення функціонує у світі внутрішніх явищ, міжособистісних стосунків, у процесі діяльності, у світі різноманітних досягнень тощо. Надбанням ХХ ст. також стало вчення про ноосферу В.І. Вернадського. Саме ці простори є сферою існування особистості, яка цілком природно, будучи єдиною узгодженою системою, включається до інших систем [1, с. 68] і стає їх органічною підсистемою, виходячи на якісно новий рівень життєдіяльності. За концепцією антропокосмізму природна (космічна) та людська тенденції розвитку науки з'єднуються у єдине ціле. Людство поступово розвиваючись перетворює, збагачує природу, і ноосфера стає новим простором для життєдіяльності нової розвиненої особистості [4]. Новий погляд на рівні відображення з точки зору теорії П. Тейяра де Шардена пролонгує еволюцію на духовній, феноменологічний рівень розвитку [14]. С. Д. Максименко стверджує відкритість психіки індивідууму як системи «Я – Ноосфера» [10].

Можливо, поняття «відкритість» перегукується з існуванням надіндивідуальної підсистеми, визначеної У. Джемсом [6]. Як підкреслює В.В. Рибалка, «у сучасній психології цей феномен вивчається як явище персоналізації, згідно з яким у кожній людині існує потреба бути представленою, продовженою в іншій людині своїми думками, почуттями, світоглядом тощо» [15, с. 110].

Дж.В. Капрара і Д. Сервон підкреслюють існування двох видів п'ятифакторних підходів: 1-й – «велика п'ятірка» – розгляд факторів як дескриптивних структур, як суми фенотипових тенденцій (Л.Р. Голдберг, 1993; О.П. Джон і С. Шривастава, 1999); 2-й – п'ятифакторна модель (як теорія особистості, що пояснює узгодженість у когнітивній, афективній та поведінковій сферах) (Р. МакКрей і П. Коста, 1995 – 1999) [8, с. 101].

Іноді висуваються нарікання, що у п'ятифакторній моделі особистості недостатньо уваги приділено мотиваційній системі, особливостям інтелекту тощо [5]. Але вона тримає лідерство у застосуванні щодо психологічної діагностики: Л.Ф. Бурлачук і Д.К. Корольов засвідчують, що переважний процент досліджень, оприлюднених на міжнародних конференціях останніх років ХХ століття, належить саме їй [3].

Вважається, що п'ятифакторна модель є суперницею трифакторної моделі особистості. Обидві мають два загальних фактори «екстраверсія – інтроверсія», «нейротизм – емоційна стабільність». Варіацію психотизму п'ятифакторна модель розділяє на два – «свідомість» і «добррозичливість», а також додає зовсім новий чинник – «відкритість новому досвіду».

Трифакторна модель має більш біологічну спрямованість, п'ятифакторна більш корисна для опису різних боків поведінки людини [12].

При розгляді структурних теорій існує ризик представлення особистості як добору певних складових. Ставлення до особистості як до єдиного узгодженого цілого здійснюється, слідуючи структурно-системному принципу, що дозволяє представити особистість як відкриту систему взаємопов'язаних елементів зі зворотніми зв'язками.

За системно-структурним принципом психіка є складною багатовимірною ієрархічно організованою системою взаємопов'язаних елементів, таких як пам'ять, воля, мислення, уява та інші, що розглядаються як складові елементи цілого. Психіка виступає при цьому як особлива відкрита система зі зворотніми зв'язками на різних рівнях взаємодії: організму з більш ширшою біологічною системою, індивіда з соціальною системою, особистості з культурно-історичними цінностями суспільства та предметного світу [15, с. 52].

На тих же системних засадах розглядається сучасною наукою і поняття «особистість»: «Людина як індивід, особистість, індивідуальність – компонент багатьох підсистем суспільства; багатоманітність підсистем і сторін, у які особистість включена, зумовлює і багатоманітність її властивостей» [15, с. 385]. Системне розуміння особистості є логічним результатом розвитку вчень про особистість (теорії А. Адлера, Г. Айзенка, Б.Г. Ананьєва, Л. С. Виготського, У. Джемса, Р. Кеттелла, А.Г. Ковальова, Г. С. Костюка, О.Ф. Лазурського, О.М. Леонтєва, Ф. Лерша, О.Р. Лурії, А. Маслоу, В.М. Мясіщева, Г. Олпорта, П.М. Пелеха, К.К. Платонова, В.В. Рибалки, С. Л. Рубінштейна, З. Фрейда).

Таким чином, поступово складаються погляди на особистість як на відкриту систему. Цілком логічним результатом розвитку персонології є п'ятифакторна модель особистості, що швидше можна уявити як відкриту систему через її зворотні зв'язки з оточуючим світом, а також через наявність такого особистісного чинника як відкритість особистості, пов'язаного із творчістю, самовдосконаленням тощо.

Література:

1. Бобир О.В. Особистісні характеристики юнацтва з різними формами обдарованості: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Дніпропетровськ, 2005. 198 арк.
2. Бурлачук Л.Ф. Психодіагностика: учебн. для студ. высш. учеб. заведений. СПб: Питер, 2006. 351 с.
3. Бурлачук Л.Ф., Королєв Д.К. Апробация опросника диагностики пяти факторов личности. *Вопросы психологии*. 2000. N°1. С. 126-134.

4. Вернадский В.И. Научная мысль как планетное явление / под ред. Янина А.Л. Москва: Наука, 1991. 270 с.
5. Грабская И.А. Пятифакторная модель личности. URL: <http://www.psylib.ukrweb.net/>.
6. Джеймс У. Психология. Москва: Педагогика, 1991. URL: <http://www.psylib.org.ua/>.
7. Изард К.Э. Психология эмоций: пер. с англ. СПб: Питер, 1999. 464 с.
8. Капра Дж.В., Сервон Д. Психология личности: пер. с англ. СПб: Питер, 2003. 638 с.
9. Князев Г.Г., Слободская Е.Р. Пятифакторная структура личности у детей и подростков (по данным родителей и самооценки). *Психологический журнал*. 2005. №6. С. 59-67.
10. Максименко С. Д. Числа Фибоначчи: сенситивные периоды жизни и их коды. URL: <http://www.elitarium.ru/2007/09/17/chislafibonachichi.html/>.
11. Олпорт Г. Становление личности: избр. труды: пер. с англ. / общ. ред. Д.А. Леонтьева. Москва: Смысл, 2002. 462 с.
12. Палмер Дж., Размер Л. Эволюционная психология. Секреты поведения Homo sapiens. Москва: Прайм-Еврознак, 2007. 384 с.
13. Поппер К.Р. Революционная эпистемология. *Эволюционная эпистемология и логика социальных наук: Карл Поппер и его критики* / сост. Д.Г. Лахути, В.Н. Садовский, В.К. Финн. Москва: Эдиториал УРСС, 2006. С. 57-74.
14. Тейяр де Шарден П. Феномен человека: пер. с фр. Москва: Прогресс, 1965. 240 с. URL: <http://psylib.org.ua/>.
15. Трофімов Ю.Л., Рибалка В.В., Гончарук П.А. Психологія: підручн. для студ. вищ. навч. закл. / за ред. Ю.Л. Трофімова. Київ: Либідь, 2005. 558 с.
16. Швецов Д.Ф. Современные теории личности и их положения относительно личностного развития. URL: <http://nkozlov.ru/library/>.